

TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)

Uluslararası Hakemli Dergi Yılı: 2022/Bahar, Sayı: 2

ISSN 2792-0879

Tarihte “Pax” Nitelikli Türk Devletleri *

Refik TURAN **

Öz

Devletlerin başlangıç noktası hukuktur. “Hukuk” kavramı, insanın sağlıklı, güvenli, dengeli, iradeli ve kişilikli yaşamasının temel dayanağıdır. Toplumun doğurduğu “güç” kavramıyla “hukuk” kavramının bir araya gelmesinden devlet doğmuştur. Sümerlerin günümüzden 6000 yıl önce yazıyı kullanması, “tarih” biliminin başlaması olarak kabul edilmiştir. Bu önemli insanlık dönüşümü “devlet” kavramının doğuşu anlamına gelmektedir. Sümerlerle beraber dünya tarihinde, Babil, Hitit, Mısır, Asur, Kartaca, Roma, Pers ve Çin devletleri gibi siyasi teşkilatlar kurulmuştur. Bu devletlerden Roma, Hazar ve İngiliz devletleri “Pax” devletler olarak nitelendirilmiştir. “Pax” devletlerin diğer devletlerden bazı nitelik ve hukuk özellikleriyle öne çıktığı gözlenmektedir. “Pax” devletlerin sınırlarının geniş, beşerî varlıklarının çok olduğu bilinmektedir. Bu devletlerde toplum yapısı çok kültürlü, çok dilli, çok dinli ve çok etnik yapıdadır. Hukuk anlayışları da prensiplere dayalı disiplinli uygulamalarıyla ayrıcalık taşımaktadır. Türkler de tarihte devlet kurma özellikleriyle öne çıkan milletlerdendir. Türk devlet kurma kültürü, hukuk sistemi güçlü devletler vücuda getirmiştir. Türklerin kurdukları Hazar ve Osmanlı devletleri bizzat Batılı tarihçilerce “Pax” nitelemesiyle isimlendirilmişlerdir. Biz burada her ne kadar literatürde yer almasa da Türk devletleri içindeki Hun, Göktürk ve Selçuklu devletlerinin de “Pax” nitelikli devletler olduğunu ortaya koyuyoruz. Zira bu devletlerin de “Pax” devletlerin özelliğine sahip oldukları aşikârdır.

Anahtar Kelimeler

Devlet, Pax, Hukuk, Güç, Teşkilat, Türk

Tarihte Devlet Olmak

Devlet, insan topluluğunun temel hususiyetinden doğmuş içtimai bir kurumdur. Yeryüzünde diğer canlılara göre konuşma, yazma, düşünme, plan kurma, kendisini geliştirme özelliklerine sahip insanın, kendine has bir özelliği de devlet kurmaktır. Öteki canlılarda da bir arada yaşama, belli bir düzenle hareket etme gibi yaratılıştan gelen davranış özellikleri mevcuttur. Ancak bunun insanın vücuda getirdiği “devlet” kurumuyla yapısı ve işleyişi açısından çok fazla bir benzerliği yoktur. Devletin nazari olarak başlangıç noktası insan varlığının sahip olduğu “hukuk” anlayışıdır. İnsanın birinci temel hakkı yaşama hakkıdır. Yeryüzünde doğmuş her insan yaşama hakkına sahiptir. Varlığını, hayatiyetini sürdürmek isteyen bütün insanlar kayıtsız şartsız bu hakka sahiptir. Bunun yanında insan varlığı özgür olma, mülkiyet sahibi olma, aile edinme, inanç, kimlik, şeref ve haysiyet sahibi olma gibi haklara sahiptir.

Tarihte “devlet” denilen kavramın ve müessesenin ortaya çıkışı, insanın söz konusu ettiğimiz bu haklarına sahip olması ve yaşatmasıyla alakalıdır. Ancak bir hakkın yaşanmasında “hak” kavramının doğması yeterli

* Geliş tarihi: 23.04.2022

Kabul Tarihi: 26.05.2022

Atıf: Turan R. (2022). Tarihte “Pax” Nitelikli Türk Devletleri. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 12-24.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, ANKARA/TÜRKİYE. E-posta: rturan@gazi.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7013-3288

değildir. Hakkın yanında “güç”ün de yer alması gerekmektedir. Belli bir mekânda yaşayan insan topluluğunun kendi içinden tezahür eden “güç” ve “hukuk” kabiliyetini mezcederek, vücuda getirdiği sisteme “devlet” denilmiştir. İlk devlet “tarih” biliminin başladığı zaman kabul edilen yazının kullanışı tarihi, aynı zamanda bildiğimiz devlet kurumunun da başlangıcıdır. Yani insan oğlunun altı bin yıldır yaşadığı zaman olan Sümer şehir teşkilatlarından günümüze “devlet” de insanların üzerinde bir yönetim mekanizması olarak hep var olmuştur. Hiç şüphesiz gelişen bilim, teknoloji ve hayat tarzının paralelinde “devlet” kurumu da tekâmül ederek varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Tarih içinde devlet temel bir ihtiyaçtan doğmuş, bir kültür olarak varlığını geliştirerek devam ettirmektedir (Köseoğlu, 1997, s.15).

Devlet kelimesi Arapça “devle” kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Anlamı elden ele geçme, yer değiştirme, bir halden bir hale geçmek demektir. Yönetim kurumu ve işlevine yönelik anlam kazanması; iktidarın bir elden başka bir ele geçmesini ifade etmektedir. Modern batı dillerinde “state/etat/stoot/statu/estada” kelimeleriyle kullanılmaktadır. Bütün bu kelimelerin kökeni de Latince “status ista” ifadesinden türemiştir.

Devlet, elden ele geçen kuvvet, iktidar, mevkiye itibar demektir. Eski Türk anlayışına göre devlet elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidardır (Gözler, 2017, s. 5-9). Anayasa hukukçusu Ali Fuad Başgil’in yapmış olduğu tarifte devlet; merkezci bir sevk ve idare teşkilatına bağlı olarak yaşayan insanlardan mürekkep bir siyasi birliktir. Bir başka ifadeyle devlet, memleketi olan ve hududu belli ülke üzerinde yaşayan insan birliğidir (Başgil, 1947, s. 987). Türk Hukuk Lügatine göre, “Devlet: millet, vatan, egemenlik unsurlarından oluşan siyasi bir organizasyondur” (Türk Hukuk Lügati, 1998). İnsanların yeryüzünde meydana getirdiği bu büyük organizasyonun örnekleri, “tarih “biliminin başlangıcından itibaren hep var oldu.

Tarih içinde kurulan devletlere göz atacak olursak;

- Sümer Devleti
- Babil Devleti
- Akad Devleti
- Eski Mısır Firavun Devleti
- Hitit Devleti
- Asur Devleti
- İsrail Devleti
- İran Pers Devleti
- Filistin ve Kartaca Devleti
- Roma İmparatorluğu
- Çin Devleti
- Hun Devleti
- Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu
- Göktürk Devleti
- Hazar Devleti
- İslam Devleti
- Uygur Devleti
- Selçuklu Devleti
- Osmanlı Devleti
- Babür Devleti
- Mukaddes Roma Germen İmparatorluğu
- İngiltere Birleşik Krallık Devleti
- Fransa Devleti
- Almanya Devleti
- Rusya Devleti

- Amerika Birleşik Devletleri
(World History: 1995)

Bu devletler dünya tarihi içinde tarihî coğrafyanın kaderini etkileyen, siyaseti belirleyen, insanlığın genel gidişatının itici gücü olan, kültürleri geliştirerek medeniyetleri ortaya çıkaran büyük güçler oldular. Yeryüzünde bu devletlerin dışında çeşitli siyasi güçler ortaya çıktı, hayatlarını idame ettirdiler ve devlet olma özelliğini kaybedince de yeryüzünden silinip gittiler veya büyük güçlerin nüfuzunda yaşamaya devam ettiler. Adını verdiğimiz bu devletler tarihte insanlığı çok etkilediler, yaşayanlar da etkilemeye devam etmektedir.

Türklerde Devlet

Türkler dünyanın en eski ve en büyük milletlerinden biridir. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre tarihî derinliği günümüzden beş bin yıllık zamana kadar uzanmaktadır. Bu beş bin yıllık yaşanan zaman uzantısı her milletin mazhar olduğu bir nitelik değildir. Günümüz dünyasına hükmeden ve üstünlük sağlayan milletlere baktığımızda tarihi tekamülleri Türklerle mukayese edebilecek konumda değildir. Günümüzden bin beş yüz yıl önce bir Alman, Fransız, İngiliz ve Rus milletinden söz etmek mümkün değildir (Kafesoğlu, 1980, s. 5).

Türk devletlerinin doğuşunu ve yaşayışını anlayabilmek için Orta Asya'daki eski Türk sosyal hayatını iyi incelemek gerekmektedir. Çok sağlam bir ahlak ve teşkilat yapısına sahip Türk Bey sistemi, askerî özelliklere sahiptir. Ayrıca çok köklü ve gelenekçi bir aile sistemine dayanmaktadır. Bu sosyal yapının atlı insanlardan oluşması ona hareketlilik ve sürat kazandırmıştı (Ögel, 1982, s. 12-14).

Dünya tarihinde çok geniş yer tutan Türklerin çok eski çağlardan itibaren köklü bir hukuk anlayışları ve düzenleri vardı. Bu hukuk anlayışında kişilerin birbirlerine yönelik hak ihlallerini önleyici kurallar yer almaktaydı. Eski Türk cemiyetinde hırsızlık, gasp, yalan, isnat ve saldırgan davranışlar asla yaygın ve hâkim bir vaziyette olmamıştı. Zira bu hukuk kuralları Türk cemiyetinin kendi yönetimini doğurmuş, o da büyük Türk devletlerinin kuruluşunun yolunu açmıştı.

Erken çağlarda doğan Türk hukuk sisteminin arkasında Türk toplumsal ahlakı yatmaktadır. Bu "*ahlak*" anlayışı Asya kıtasının geniş bozkır coğrafyasında yükselen Türk toplumunun temel özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Türk toplumunda insanlar; kendi çalışmasıyla ürettiğini yiyor, başkasının haklarına riayet ediyor, yalan, sahtelik, asalaklık, gasp gibi suç teşkil eden davranışlardan genelde uzak duruyorlardı. Bu anlayış ve kurallara uymayanlar da hukuk düzenini temsil eden otorite ve yönetimle yüz yüze geliyordu. Kurallara karşı suç işleyenlerin cezası sert ve ağırdı. Bu da disiplinle uygulanıyordu (Ögel, 1970, s. 72-73).

Türk "*hukuk*" ve "*ahlak*" anlayışının arka planında yatan büyük müessese ise "*Gök Tanrı dini*" idi. Asya'nın bu eski dini; Altaylar'dan Tanrı Dağlarına, Mançurya'dan Hazar havzasına kadar olan geniş coğrafyada yaygındı ve insanlar tarafından benimsenmişti. Dinin merkezinde Türkçe olarak adı

zikredilen Gök Tanrı vardı. Gök Tanrı, her şeyi yaratandı ve her şeyin hâkimiydi. İnsanlar ondan istiyor, yardım diliyor ve ona kurban kesip dua ediyorlardı. Gök Tanrı dinine inananların merkezinde Türkler vardı. Türklerin yanında Moğollar, Mançular, Siyenpiler, Kara Hıtaylar ve çeşitli bozkır kavimleri de bu dine inanıyordu. Gök Tanrının adının ve din uygulamalarının Türkçe olması dolayısıyla bu dine "*Eski Türk dini*" de denilmiştir (Kafesoğlu, 1980, s. 55-60).

Türk kültürünü emsallerinin yanında öne çıkaran unsurlar "*at kültürü*" ve "*demir işlemeciliği*" idi. Türkler atı, savaşta en iyi kullanan topluluklardan olmuşlardır ve at kültürü sayesinde savaş ve seferlerde büyük sürat kazanmışlardır. Türkler aynı zamanda, demir ve metal işlemeciliğiyle silah yapımı ve etkili savaş tekniklerinde de ileri düzeyde olmuşlardır.

Dil, hukuk, ahlak, din, at ve demir gibi temel kültür unsurlarının yanında Türk boy ve aşiret teşkilatlanmaları tarihî Türk devlet yapısını ortaya çıkarmıştır (Ögel, 1982, s.13-14). İlk Türk devletinin teşekkülü ilahi idi ve bu durum eski Türk destanları ile Türk yazıtlarında açık ve net ifade edilmekteydi. Tanrı göğü, yeri ve insanı yaratmış, Türklerden seçtiği birini de yeryüzüne ve insanlara Kağan olarak takdir etmişti. Orta Asya Türk inancına göre yer kutsaldı. Kendisine insanları yönetme yetkisi verilen Türk kağanı da Tengri tarafından kutsanmıştı (Ögel, 1982, s. 31-35). Türk tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan Orhun kitabelerinde, Bilge Kağan "*Ben gökte, Tanrı yanında yer bulmuş Türk Bilge Kağan...*" ifadesiyle söze başlamıştır (Ergin, 1999, s. 3).¹ Bu ifadeyle Bilge Kağan, Tanrı tarafından Türk kağanına verilen imtiyazlı yere ve istisnâî yönetme hakkına işaret etmiştir ve bu ifade aynı zamanda Orta Asya'da Türk devletinin ilahi temelde nasıl tezahür ettiğini göstermektedir. Gök Tanrı dininin köklü inanış sistemi Türklerin Orta Asya'da sağlam temellere dayalı devletler kurmasını sağlamıştır. Kurulan bu devletler Asya ve Avrupa kıtasının siyasetini etkilemiş, tarih içinde kültürel tesirler bırakmıştır.

Orhun Kitabelerinde Bilge Kağan'ın ağzından Türk devletinin ve Gök Türk Devletinin doğuşuyla ilgili şu veciz ifadeler kullanılmıştı: "*Yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer yaratıldığında ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumın Kağan ve İstemi Kağan, kağan olarak oturmuşlar. Tahta oturduktan sonra Türk milletinin devleti ile töresini idare etmiş ve düzene koyuvermişler.*" (Ergin, 1999, s. 33).

Tarih içinde doğan bazı dünya devletlerinde olduğu gibi eski Türk dini ve mitolojisine göre "*devlet*" kavramının başlangıcı ilahidir. Yönetme yetkisi Tanrı tarafından Türk kağanına bağışlanmıştır. Bu inanış ve tarihî gelişim Çin devletinin doğuşunda da mevcuttur (Ögel, 1982, s. 13-14). Zaten Asya kıtasında Çin ve Türk kültürü, tesis ettikleri devletler sayesinde daha sonra birer dünya medeniyetine dönüşecektir.

¹ Eski Türk dinine göre yerler yedi, gökler sekiz katlıdır. Tanrı dokuzuncu katta telakki edilir. Tanrı Türk kağanına dokuzuncu katta, yanında yer vermiştir. Bu olağanüstü bir merteye ve imtiyazdır. Bu inanç temeliyle en büyük Türk hükümdarı dokuz tuğludur.

Dünya Tarihinde Kurulan Büyük Devletler ve Pax Devletler

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi tarih içinde kurulan devletlerin bazıları askerî ve ekonomik yönden büyük gelişme ve imkânlaraya sahip oldular. Bu imkânlar onları yaşadığı coğrafyada daha hükümran ve daha müessir kıldı. Maiyetlerindeki insanlar çoğaldı. Hâkim oldukları topraklar genişledi. Dünya üzerinde jeopolitik konum olarak en yüksek değere sahip olan bu siyasi organizasyonlar, mahalli siyasi güç sahibi devlet olmanın ötesinde büyük dünya devleti haline gelmişlerdi. Bu büyük dünya güçleri, içlerinde yaşattıkları birbirlerinden farklı etnik yapıları, farklı kültürleri ve çeşitli dinlerden oluşan insan gruplarını aynı devlet çatısı altında bulundurma kabiliyetine sahipti. Bu yönleriyle sadece içeride değil, dışarıda başka devletler ve halklar üzerinde de etki gücüne sahiptiler. Bu büyük siyaset yapılarına, buldukları geniş topraklarda ve yakın mntıklarında oluşturacakları nizam dolayısıyla "Pax" devletler denilmiştir.

"Pax" terimi, Latince barış demektir. Tarihte ilk defa Roma Devleti ile ilgili kullanılmıştır. Roma İmparatoru Augustus M.Ö. 27'de kazandığı önemli bir zafer sonucu Roma Devleti, M.S. 206'ya kadar süren bir barış dönemine girmişti. İçeride ve dışarıda devleti zorlayacak bir olayla karşılaşmamıştı. Roma'da bu döneme "Pax Romana (Roma Barışı)" denmişti (World History, 1995, s. 34; Meydan Larousse, Pax, s. 532).

Roma İmparatorluğu 395'te ikiye ayrılıncaya kadar sürekli genişleyen ve sürekli gücünü artıran bir devlet oldu. Halk, Roma devlet hukukuyla sınırları belirlenmiş sınıflar halindeydi. Bu halk grupları: Patriciler, Plepler, Clientler (köylü), Serviler (köle) olmak üzere statüleri belirlenmişti. Tavizsiz ve sert uygulanan Roma devlet hukukuyla siyasi otorite bu halk kesimlerini bir arada tutmayı başarmıştı. Roma, meşhur profesyonel ordusuyla dışarıda ve içeride kendi düzenini kurmuş ve uzun yıllar devam ettirmeyi başarmıştı.

Roma İmparatorluğu'nun kendi sınırlarının dışındaki Avrupa, Afrika ve Asya topraklarında müessir bir güce erişmişti. Akdeniz tamamen Roma devletinin hâkimiyet sahasında olmuştu. Roma bu gücünü uzun yıllar devam ettirmişti. Avrupa'da Hunların ortaya çıkmasına kadar savaş makinası Roma ordusu yenilmezliğini sürdürmüştü. Dolayısıyla "Pax Romana" deyişi ve isimlendirmesi devam etmişti. Roma'dan sonra Avrupa tarihçi ve siyaset bilimcileri tarafından üç devlet daha "Pax devlet" nitelemesiyle isimlendirildi. Bu devletler "Pax Khazarica", "Pax Ottomana" ve "Pax Britannica" oldu. Türk tarihçilerinin deyişiyle her biri dünya devleti özelliğinde olan bu devletler, yaşadıkları zaman içinde üstünlüklerini ve güçlerini etraftaki bütün devletlere kabul ettirmişlerdi.

"Pax" niteliğini almış devletlerin özelliklerini şöyle belirleyebiliriz:

- Kuruldukları coğrafyada ordularıyla en üstün ve müessir güç olmaları
- Hâkim oldukları devlet sınırlarının, bölgesinde her devletten daha geniş olması

- Hâkim olduğu devlet sınırları içindeki halk gruplarının çok kültürlü, çok dilli, çok dinli ve çok etnik yapılı olması
- Pax devletin tesis ettiği hukuk sistemini içeride ve dışarıda yerleştirmesi ve kabul ettirmesi
- Bu devletlerin kurdukları siyasi ve hukuki sistemle, yıkıldıktan sonra bile çok etki bırakmaları
- Bu devletlerin çağdaşlarına göre uzun ömürlü olması

Tarihin içinde "pax" nitelemesine erişmiş devletler içinde Türklerin kurdukları çok sayıdaki devletlerin bazıları bu kabiliyeti ve özelliği göstermektedir.

Türk Tarihinin Pax Nitelikli Bozkır Devletleri: Büyük Hun ve Gök Türk Devletleri

Asya Hun Devletini kuran Hunların tarihi M.Ö. X. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ancak Hun halk teşkilatlarının, müesseselerinin güçlü bir devlet yapısıyla ortaya çıkması M.Ö. III. yüzyıldır. Hun hanedan soyundan Mete'nin hakan olan babası Teoman'ı devirip tahta çıkmasıyla Hun devleti süratle yükseldi (M.Ö. 209). Mete öncelikle ordu teşkilatını yeniden tanzim etti ve yeni bir eğitim programına tabi tuttu. Yeni savaş taktik ve tekniklerini kazanan disiplinli ordusuyla Mete, önce devletinde otoriteyi sağladı. En büyük rakibi ve düşmanı Çin'i yendi ve vergiye bağladı. Arkasından Doğu'da ve Batı'da Hunların dışındaki Orta Asya topluluklarını hâkimiyeti altına aldı. Mete'nin sayesinde üstünlük kurduğu bu güçlü ordusu, Türk tarihinin ilk daimi devlet ordusunun başlangıcı (M.Ö. 209) olarak tarihe geçti (Ögel, 1981, s. 232). Mete'nin bu askerî gücünün teşkilat uygulamaları ve gelenekleri yüzyıllarca devam etti. Özellikle manga, takım, bölük, tümen birimleri, onluk sistem uygulamaları günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar ulaştı ve devam etti.

Asya'daki Hun devleti, bu büyük kıtanın en az on milyon km² alanını hükmü altına almayı başardı. Bu geniş topraklarda farklı dilleri konuşan, farklı etnik yapıdan insanları yönetti. Moğollar, Mançular, Çinliler, Tibetler, Soğdlular, Tacikler (Ögel, 1982, s. 291) ve daha pek çok halk kesimi onların yönetilen vatandaşları oldular. Hun yönetimi Orta Asya'da gücünü en az üç yüzyıl korudu. Güçlü Türk kültürünün temelleri Hunlar zamanında atıldı. Göktürkler zamanında "Orhun Kitabeleri" belgesiyle ortaya çıkan gelişmiş alfabe ve tekâmül eden Türk dili, bundan çok daha öncesinde Hunlar zamanında gelişme gösterdi. Türk kültürü bütün Orta Asya toplulukları üzerinde müessir oldu. Ticaret için önem arz eden İpek Yolu çağlar boyunca dünya ticaretinin ve ekonomisinin aort damarı olmuştu. Tarih boyunca bu yol hâkimiyetine Hunlardan başlayarak Türkler sahipti. İpek Yolu'nun üzerinde kurulan; Turfan, Beşbalık, Kuça, Karaşar, Aksu, Kaşgar, Otrar, Hotan gibi şehirler dünya kültürlerinin ve Bozkır medeniyetinin en önemli merkezlerindendi. Bu şehirler tarih içinde Türk ile Çin hâkimiyetleri arasında el değiştirip durmuşlardı. İçinde farklı kültürlerden insanların oturduğu bu şehirlerin Türk hâkimiyeti esnasında hiçbir problem yaşamadığı Çin belgelerindeki bilgilerle sabittir (Ögel, 1982, s. 292).

Hun Devleti'nin Bozkırda yüzyıllar içinde sağlamış olduğu bu başarısı "töre" denilen Türk hukuk ilkelerinin başarılı bir şekilde uygulamasından kaynaklanıyordu. İnsanların birbirlerine karşı olan hak ve hukukunu düzenleyen Türk Töresi, Çin kaynaklarının da belirttiği gibi yüksek Türk ailesi ve ahlakına dayanıyordu (Ögel, 1982, s. 316). Bu ahlakın doğuş kaynağı da Gök Tanrı dini idi. Zaten Türklerin devleti de Gök Tanrı'nın iradesiyle doğmuş, insanı yönetme müessesesiydi. Türk hükümdarı, Hunlardan itibaren Tanrı'nın başışı ve lütfuyla hükümdar olduklarını yönettikleri insanlara ilan etmişlerdi. Büyük Hun hükümdarı Mete, Çin'e gönderdiği bir mektupta "Tanrı tarafından tahta çıkarılmış Hunların büyük Şanyüsü" olarak kendi hükümdarlığının dayandığı kaynağı açıklıyordu (Onat, 1987, s. 34).

Aynı inanışa Göktürk hükümdarı Bilge Kağan'ın sözlerinde de rastlamaktayız. Göktürk hakani, Orhun kitabelerinde "Tanrı istedi ben hükümdar oldum" ifadesiyle bunu açıkça dile getiriyordu. Üzerinde durulacak bir nokta da Türk Devlet anlayışına göre Hunlar ve Göktürk Devletleri döneminde Türklerin hakani sadece Türklerin değil bütün insanların hükümdarıydı. Tanrı gökleri ve yeri yaratmış daha sonra kişi oğlunu (insan) yaratmış, Türklerden seçtiği birisini de insanların üzerine hükümdar yapmıştı (Ögel, 1982, s. 79).

Hükümdarlığın doğuşu, devlet kurma ve yönetme anlayışı Hunlardan sonra Göktürklerde de aynı temel esaslarla kurulmuş ve aynı yönetim ilkeleri uygulanmıştı. Hunların sahip olduğu inanç sistemi, ahlak anlayışı ve hukuk prensipleri varlıklarını korumuştur. Hun, Göktürk ve Uygur dönemlerinde Türk hükümdarı Gürhan Şanyu² idi. Yani dünyanın büyük hükümdarıydı. Hunların hükmettiği halk kesimlerine Göktürkler de hükmetmişlerdi. Hâkim olunan coğrafya Sibiryadan Kore'ye oradan Tibet'e ve Kafkas dağlarına kadar uzanıyordu. Göktürklerin büyük ve haşmetli devletlerinin gerçek ifadesi Orhun Kitabelerinin etkili, coşkulu ve edip metninde açıkça kendini gösteriyordu. Bu çerçevede Hunların da Göktürklerin de tam anlamıyla Pax nitelikli devletlere sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Pax Khazarica (Hazarlar)

Miladi VII. ve XI. yüzyıllarda Doğu Avrupa'da kurulmuş bir Türk devletiydi. Hazar Denizi, Ural Dağları, Baltık Denizi, Karadeniz ve Kafkasya arasındaki topraklara hükmetmişti. Başlangıçta Asya Göktürk Devleti'nin bir uzantısı, devamı niteliğindedir. Göktürkler yıkılınca (744) bağımsız kaldılar. Hazarlar, askerî, iktisadi, hukuki nitelikleri ve zenginliğiyle öne çıktı. VII. ve VIII. yüzyıllarda İslam Devleti, Bizans ve Çin ile beraber dünyanın en kudretli devletleri arasında yer alıyordu. Hazar Devleti ve tebaasının en önemli özelliklerinden birisi dört dinin de serbestçe yaşanıyor olmasıydı. Bu dinler; eski Türk dini, Hristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet idi. Farklı din mensuplarının birbirlerini rahatsız etmeden aynı siyasi çatı altında inançlarını yaşaması, olağanüstü bir gelişmişlik düzeyi ve fevkalade bir vatandaşlık hukuku uygulamasıydı. Tarihî kayıtlara göre IX. yüzyılda hükümdar Bulan Han'ın Museviliği kabul etmesiyle Musevilik, Hazar ülkesinde yayılmıştı. İslam tüccarları ve İslam Devleti

² Hunlar'da hükümdarlara verilen unvanın Türkçe okunuşu: **Şanyü**, çanyü. Bknz Ögel, Bahaeddin, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, Cilt 1, Ankara: TTK Basımevi, 2015.

seferleriyle İslamiyet de yayılmıştı. Hazar yönetimi, Gök Tanrı dini mensuplarını, Hristiyanları, Musevileri ve Müslümanları kalabalık kitleler halinde beraberce yaşatmayı başaran tek devlet idi (Kafesoğlu, 2007, s.172). Hazar ülkesinde konuşulan dillerin çeşitliliği de fazla olup Türk ağız ve lehçelerinin önemli bir kesimi konuşuluyordu. Bunun yanında Runik, Yunan, Arap, İbrani ve Kyril alfabeleri kullanılmıştı (Rasonryı, 1971, s. 114).

Devletin özellikle müspet ticari ve tarım uygulamaları sayesinde iktisadi yükseliş doruk noktasına ulaşmıştı. Halk çağdaş komşularına göre yüksek bir refah düzeyinde yaşamaktaydı. Hazar ülkesinde çok farklı etnik yapılar ve kültürler yaşıyordu. Avarlar, Alanlar, Gotlar, Fin Ogur Burtaylar, Slavlar, Radimiçler, Vyatiçler, Severianlar, Polianlar, Macarlar bilimum Doğu Avrupa kavimleri ve tabi ki Türkler, Hazarların tebaası olarak barış içinde hayatlarını sürdürmekteydiler. Bu büyük siyasi organizasyon tarihçiler ve siyaset bilimcileri açısından çok haklı bir isimlendirmeye Hazar Devleti'ne Pax Khazarica (Hazar Barışı, Hazar Düzeni) denilmiştir. Bu vasıflandırma Batılı tarihçilerce Roma İmparatorluğu'ndan sonra bir Türk devleti için kullanılan bir isimlendirmeydi.

Tam Anlamıyla Bir Pax Devleti: Selçuklular

Selçuklular, Selçuk Bey'in liderlik ettiği küçük bir Türk-Oğuz aşiretinden doğma bir devletti. Selçuk Bey, Oğuz Yabgu Devleti'nde Subaşı (Baş komutan) görevine kadar yükselmiş, bilgili, yetenekli ve eğitilmiş bir askerî liderdi. 960 yıllarında İslam dünyasının şehirlerinden olan Cend'e gelip Müslüman olmuştu. Bölgede Samanoğulları ve Karahanlı devletleri arasında son derece akıllı bir siyasetle aşiretini yönetmiş, her tehlikeyi bertaraf ederek bağlılarını yaşatmıştı. Bu arada oğulları ve torunlarına eğitim vererek onların bilgili ve maharetli beyler olmasını sağlamıştı.

Selçuklu Devleti'ni kuran Selçuk Bey olmamıştı. Bu büyük gelişme torunları Tuğrul ve Çağrı beylere nasip olmuştu. Olağanüstü tehlikelerin ve meselelerin altından maharetle kalan bu iki Selçuklu beyi 1040 tarihinde Horasan'da devletlerini kurmaya muvaffak olmuşlardı (Köymen, 2004, s. 45).

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu XI. yüzyılda İslam dünyası hem siyaseten hem mezhebî olarak büyük bir parçalanmanın içine düşmüştü. Bundan istifade eden Bizans İmparatorluğu karşı taarruza geçmiş, İslam dünyasına kaptırdığı toprakların bir kısmını geri almıştı. Bütün bunlar İslam dünyası ve medeniyeti açısından tam bir buhran haliydi.

Bağdad Abbasi Halifeliği yıllarca buhrandan çıkmak için gayrete girmiş, bir yerlerden müspet bir gelişme beklemişti. Nihayet halifeliğin beklediği buhrandan kurtuluşun haberi doğudan gelmişti. Bu ümit veren haberin adı "Selçuklular" idi. Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah, Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey'i Bağdad'a davet etmişti (Köymen, 2004, s. 35). Selçuklu Devleti, Tuğrul ve Çağrı Bey'in önderliğinde hızla yükselişe geçmiş; Karahanlı, Gazneli, Büveyhoğulları, Fatimileri yenmişti. En nihayet o zamanki dünyanın en kudretli devleti Doğu Roma'yı (Bizans) da 1071 Malazgirt'te hezimete uğratan Selçuklular dünyanın en büyük ve en kudretli devleti haline gelmişlerdi. İlmî, iktisadî ve sosyal

müesseseleriyle büyük bir gelişmeyi yakalayan Selçuklular, askeri yönden de dünyanın en kudretli devleti haline gelmişlerdi. Bu kudretleriyle o zamanki İslam dünyasının yüzde yetmişini bir araya getirmeye muvaffak olmuşlardı. İslam medeniyetini oluşturan dört büyük millet Araplar, Farslar, Hintliler ve Türkler artık Selçuklu siyasi hükmü altında bulunuyorlardı.

Bunun dışında Rumlar, Gürcüler, Ermeniler ve Süryaniler gibi gayrimüslim topluluklar, Selçukluların halk gruplarını oluşturuyorlardı. Devlet sathında uygulamaya konulan Selçuklu hukuk prensipleri bu farklı halkları güven içinde bir arada yaşatmayı başarıyordu.

Tarımda, hayvancılıkta, ziraat üretiminde ve ticarete büyük atılımlar gerçekleştiren Selçuklular büyük gelirler temin etmişler, hazinelerini doldurmuşlardı. Sultan Melikşah zamanında Selçuklu hazinesi 210 milyon altın gelir elde etmişti. Bu olağanüstü bir zenginlik ve refah zirvesiydi (Turan, 1993, s. 342).

Selçuklu dönemi bilim, eğitim ve kültür alanında muazzam gelişmelerin zamanı olmuştu. Ebu İshak Şirazi, Cuveyni, Ömer Hayyam, el-Cezerî, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahi Evran, Sadreddin Konevî, ve Nasreddin Hoca gibi bilim ve kültür büyükleri Selçuklu sistemi içinde yetişmişti.

Selçuklular kendi zamanlarındaki hâkimiyet alanlarında çok geniş bir coğrafyayı ve nüfusu etkilemişlerdi. Günümüz dünyasında Selçukluların hâkim olduğu topraklarda otuzun üzerinde devlet bulunmaktadır. Selçuklu tarihi eserleri bu topraklarda varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple Selçuklu Devleti tarihi Selçuklu Medeniyeti olarak da vasıflandırılmaktadır. Selçukluların siyasi, askerî, kültürel, iktisadi, mimari vb. hacimli mirasını kendisinden sonraki devlet ve beylikler de kullandıkları için bu devletin etkisi zannedilenin daha da fevkindedir. Buna ek olarak Osmanlı Devleti gibi büyük imparatorluklardan birinin de temelini yine Selçuklu toplumuna mensup kitleler atmıştır.

Pax Ottomana: Bir Dünya Devleti

XIII. yüzyıl sonu Selçuklu çağının sonuydu. Müslüman Türkler ve İslam dünyası için yeni bir buhran dönemi yaşıyordu. Moğol istila seli Asya kıtasını baştan başa geçmiş, İslam medeniyetinin parlayan kültür ocakları şehirlerini harap etmişti. Maveraünnehr, İran, Irak, Kafkasya ve Anadolu'daki siyasi birlik parçalanmış, insanların can güvenliği yok edilmiş, asayiş bozulmuş bir vaziyette yaşamaya mahkûm olmuştu.

Anadolu üzerinde on beş civarında Türk beyliği kendilerine bağlı toprakları yöneterek insanlarını hayatta tutma gayretindeydiler. Osmanlı Beyliği de Kuzey Batı Anadolu'da bu beyliklerden biriydi. Osmanlı Beyliği XIV. yüzyılın başından itibaren hızlı bir gelişme içine girdi. Yüzyıllık mücadelesinde Balkanlara geçti. Haçlı kuvvetlerine karşı Kosova'da, Varna'da, Niğbolu'da arka arkaya zaferler kazandı. Batı Anadolu tarafındaki Türk beyliklerini ilhak ederek kendi siyasi çatısı altında birleştirmeyi başardı. 1402'de Türkistan'da devlet kuran Emir Timur'un Anadolu üzerine yaptığı askerî seferi, Osmanlı ordusunun Ankara'da yenilmesiyle sonuçlandı. Osmanlı Devleti'ni bu mağlubiyet bir süre durdurdu. Fakat 1413'ten itibaren gelişme ve yükseliş yeniden başladı. 1453 İstanbul'un Fethi, Osmanlı

Devleti'nde yeni bir dönem başlattı. Artık Osmanlılar Avrupa ve Asya arasında kurulan, gelişen ve büyük bir devlete dönüşen siyasi bir yapıydılar (Köprülü, 1981, s. 175). Osmanlı güçleri 1517'de Suriye, Mısır ve Arabistan'ı, 1526'da Macaristan'ı, 1571'de Kıbrıs'ı kazanılan zaferlerle devletlerine bağlamayı başardılar. Artık Osmanlılar devrin büyük devleti haline gelmişti. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki jeopolitik değeri en yüksek toprakları ellerine geçirmişlerdi. Devletin genişlemesi XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. XV. yüzyıldan başlayarak takip eden üç yüz yıl dünyada Osmanlı yüzyılları olarak söylenildi ve kabullenildi. Devletin içinde Araplar, Berberiler ve Balkan halkları, Rumlar, Ermeniler gibi güçlü kültürleri olan milletler yer aldı. Bu birbirinden farklı halklar, kısa zamanda İstanbul merkezli Osmanlı yönetimini benimsediler. Bunların dışında geniş Osmanlı toprakları üzerinde sayısı yüzü geçen etnik topluluklar, Osmanlı halkları içinde yerlerini aldılar. Osmanlı devlet yönetimi bu halkları genelde güvenli ve huzurlu bir şekilde yüzyıllarca yaşatmayı başardı (Hourani, 2000, s. 93-106).

Osmanlı Devleti sadece kendi vatandaşı olan halk gruplarının idaresi ve güvenliği konusunda başarılı olmadı. Osmanlı sınırları dışındaki farklı kültürler ve milletlerle de ilgilendi. 1492'de İspanya'da can güvenliği tehlikeye giren Müslümanları ve Musevileri katliamdan kurtardı. Kuzeybatı Afrika üzerine işgal için gelen bir Haçlı ordusuna karşı İstanbul'dan yardım için bir ordu gönderdi. Ramazan Paşa komutasındaki ordu, Haçlı ordusunu 1578'de Vadeseyl'de yendi. Fas ve Cezayir'i Katolik Hristiyan işgalinden kurtardı. Savaşın sonucunda İspanya, Portekiz ve Papalık büyük darbe yedi. Portekiz devleti yıkıldı. Uzun yıllar bir daha kurulamadı (Öztuna, 2006, s.104-107).

Osmanlı Devleti, Avrupa'da Protestan Hristiyanların haklarıyla da yakından ilgilendi. Vatanları komşu devletler tarafından işgal edilen Macaristan ve Polonya istiklal mücadelelerine destek verdi. "Vistul ırmağında Türk atları sulanmadıkça Polonya bağımsız olamaz" sözü Polonya mahallerinde söylendi ve yankılandı durdu.

Osmanlı Devleti, Türkistan, Hindistan, Afrika halklarıyla da hep yakından ilgilendi. Osmanlı gücü ve itibarı gerektiğinde Çin Hindi ve Endonezya'ya kadar uzanıyordu. Bütün bu özellikler ve nitelikler bir dünya devleti için "Pax devlet" nitelemesi yapılması için elbette yeter bir durumdu. Nitekim büyük dünya tarihçileri Osmanlı Devleti için "Pax Ottomana" dediler.

Sonuç

Tarihte Türklere ait kurulmuş Pax Devletleri "Pax Romana" ve "Pax Britanica" gibi siyasi güçlerden daha müspet birtakım niteliklere sahip olduğu gerçeği, tarihin kayıtları arasındadır. Türk pax devletlerin eriştiği iç barış ve güvenlik seviyesi çok yüksek noktalara ulaşmıştı. Türk pax devletleri hükmettikleri bütün insanlara, tesis ettikleri ve uyguladıkları hukuk sistemini imtiyazsız ve eşit şekilde uyguladılar. Roma halkları arasında hukuki statüleri farklı olan sınıflar vardı. Roma nüfusunun en az yarısı kölelerden oluşuyordu. Türk pax devletlerinde böyle bir uygulama yoktu. Yönetici hanedan ailesinin dışında imtiyazlı bir halk kesimi ve insan grubu yoktu. Ayrıca Avrupalı büyük devletlerin, XVI. yüzyıldan itibaren başlattıkları sömürgecilik

faaliyetleri gibi hükmedilen ülkelerin maddi kaynakları ve birikimlerini zorla alma politikaları yoktu. Ayrıca Türk pax devletlerinde yaşayan insanlar genelde inançlarını serbestçe yaşama özgürlüğüne sahiptiler. Bu çerçevede Türk pax devletleri, tarihin içinde objektif değerlendirme şartıyla Batı'daki emsallerinin üzerinde bir güce, hukuka ve itibara sahip olmuşlardı.

Kaynakça

- Başgil, A. F. (1947). Devlet Nedir?, *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 987.
- Engin, M. (1999). *Orhun Abideleri*. (23. Baskı). Boğaziçi Yayınları.
- Gözler, K. (2017). Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 129, 5-9.
- Hourani, A. (2000). *Modern Ortadoğu'nun Osmanlı Geçmişi- Osmanlı ve Dünya*.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. Hamle Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (1981). *Eski Türk Dini*. (2. Baskı). Kültür Bakanlığı.
- Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk Milli Kültürü*. (36. Baskı). Ötüken Neşriyat.
- Köprülü, F. (1981). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ötüken Neşriyat.
- Köseoğlu, N. (1997). *Devlet-Eski Türklerde İslam'da ve Osmanlılarda*. Ötüken Yayınları.
- Köymen, M. A. (2004). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Meydan Larousse*. Yayın Kurulu Hakkı Devrim. Sabah Yayınları.
- Onat, A. (1987). *Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. (1. Baskı). Başbakanlık Basımevi.
- Ögel, B. (1970). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*. 1000 Temel Eser.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun Tarihi I*. Kültür Bakanlığı.
- Ögel, B. (2015). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*. Cilt 1. TTK Basımevi.
- Öztuna, Y. (2006). *Cumhuriyet Öncesinde Türkler*. (3. Baskı). Babıali Kültür Yayıncılık.
- Rasony, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Tarih ve Türk-İslam Medeniyeti*. (4. Baskı). Boğaziçi Yayınları.
- Türk Hukuk Lügatı. <https://files.wordpress.com/2013/01/te3berk-hukuk-18begate4b1.pdf> (5.9.2021)
- World History. Brockhampton Press. 1995.

Turkish States With “Pax” Qualification in History*

Refik TURAN**

Abstract

The starting point of states is the law. The concept of “law” is the foundation of a healthy, safe, balanced, strong-willed, and personality-driven life. The state emerged from the combination of the concept of "power" and the concept of "law" created by society. The use of writing by the Sumerians 6000 years ago was accepted as the beginning of "history" science. This important transformation of humanity means the birth of the concept of “state”. Along with the Sumerians, political organizations such as Babylon, Hittite, Egypt, Assyria, Carthage, Roman, Persian, Turkish and Chinese states were established in world history. Roman, Caspian, and British states were described as "Pax" states among these states. It is observed that “Pax” states stand out from other states with some of their qualifications and legal features. It is known that the "Pax" states have large borders and large human assets. The social structure in these states is multicultural, multilingual, multi-religious, and multi-ethnic. Their understanding of the law is also privileged with its disciplined practices based on principles. Turks are also one of the nations that stand out with their state-building features in history. The Turkish state-building culture has created states with strong legal systems. The Caspian and Ottoman states founded by the Turks were named by Western historians with the term "Pax". Here, we show that the Hun, Göktürk, and Seljuk states within the Turkish states are also Pax states, although they are not included in the literature because it is obvious that these states also have the characteristics of “Pax” states.

Keywords

State, pax, law, power, organization, Turkish

---

* **Date of Arrival:** 23.04.2022

Date of Acceptance: 26.05.2022

Citation: Turan R. (2022). Tarihte “Pax” Nitelikli Türk Devletleri. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 12-24.

** Prof. Dr., Gazi University Gazi Faculty Of Education, Division of History Education, ANKARA/TURKEY. Email: rturan@gazi.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7013-3288

Тюркские Государства «Пакс» В Истории *

Рефик ТУРАН **

Аннотация

Отправной точкой для каждого государства является право. Данное понятие является базовой основой здоровой, безопасной, уравновешенной, волевой и личностно-ориентированной жизни. Можно сказать, что государство возникло из сочетания понятия «власть» и понятия «право», созданных обществом. Использование письменности шумерами 6000 лет назад было принято за начало «исторической» науки. Это важное преобразование человечества обозначает рождение понятия «государство». Наряду с шумерами в мировой истории утвердились такие политические государства, как Вавилон, Египет, Ассирия, Карфаген, Римское, Персидское, Хеттское, Тюркские и Китайское государства. Среди этих государств Римское, Хазарское и Британское государства характеризуются как государства «Пакс». Наблюдается, что государства такого рода выделяются среди других своими некоторыми правовыми и законодательными особенностями. Известно, что государства «Пакс» имеют большие границы и большой человеческий капитал. Социальная структура в таких государствах многокультурна, многоязычна, многоконфессиональна и многонациональна. Понимание закона основывается на принципах и имеет привелегии посредством дисциплинарной практики. Тюрки также являются одним из народов, который выделяется своими особенностями государственного формирования в истории. Тюркская культура государственного строительства создала государства с сильными правовыми системами. Для Хазарского каганата и Османского государства, которые создали тюрки, западные историки используют термин «Пакс». Несмотря на то что, в научной литературе данный вопрос обширно не освещался, мы в своей работе указываем на то, что государства гуннов, древних тюрков и сельджуков, являющимися тюркскими, также являются «Пакс» государствами. Так как очевидно, что они имеют характеристики «Пакс» государств.

Ключевые слова

Государство, Пакс, право, сила, организация, тюрки

* Дата поступления статьи: 23.04.2022

Дата принятия статьи: 26.05.2022

Цитирование: Turan R. (2022). Tarihte “Pax” Nitelikli Türk Devletleri. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 12-24.

** Профессор, к.ф.н., Университет Гази, Педагогический факультет, кафедра исторического образования. Анкара/ Турция.
Электронная почта: rturan@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0001-7013-3288